

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 1, p. 1141-1148, January 2013

**BÂBÜRNÂME'DE BÂBÜR'E GÖRE
BAZI İSİMLERİN KOYULMA NEDENLERİ**

*THE REASONS FOR SOME CHOSEN NAMES IN THE BOOK
"BABURNAME" ACCORDING TO BABUR*

Arş. Gör. Hatice ÖZDİL

*Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk
Edebiyatı Ana Bilim Dalı*

Abstract

Babur who is the founder and first ruler of the State of Babur lived between XV. and XVI centuries. Babur is one of the major figures in the Turkish history according to these reasons: The state was found and governed very well by him. The writers from the west admire Babur for many characteristics and his idioms used in his work at that time. These writers think that he described himself very well in his book "*Baburname*" and other writers could not tell about themselves better than him. The work has been accepted as an important source in the world literature. Therefore, it has been read and quoted so far.

"*Baburname*" has some sincerity which is a distinguished feature if we compare with other books written in the same genre. Babur defined everything which has a value. His definition includes each country's geography and

climate, animals and plants, monuments, and all the beauties and principles and traditions of the people and all the properties.

Babur had a good sense of how he expressed and commented on people, places, animals, plants names. He also commented on the chosen names in terms of this question: Why were the objects, animals, plants, places and people named in this way? These personal commentaries have a great amount of importance to his sincerity and naturalness according to his work. In our work we have made an effort to find out that why some animal, plant, place and person names were chosen from the point of view of Babur.

Key Words: Babur, Baburname, Hatırat, Vekayi, name

Öz

XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşamış olan Bâbü'r, Bâbü'rlü Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Bâbü'r kurduğu devlet ve tarihte oynadığı önemli rol bakımından Türk tarihinin önde gelen simalarından biridir. Batılı yazarlar o devirde pek az hükümdarda görülen meziyetleri şahsında toplamış olan Bâbü'r'e hayrandır ve başka hiçbir yazarın kendisini onun *Bâbü'rname'*indeki kadar güzel tasvir edemediği kanaatindedir. *Bâbü'rname*, ilim âleminde şöhret kazanıp mühim bir kaynak olarak ele alınmış ve dünya edebiyatı içinde müstesna bir hâtırat kitabı olarak kendisini kabul ettirmiştir. Bâbü'r'ü unutulmazlar arasına sokan, ilmîliğe yükselen muhtevâsı, bir hükümdardan beklenemeyecek samimiliği ile etrafında hayranlık yaratan bu *Hâtırat*, çeşitli dillere tercüme edilerek birçok defa basılmıştır.

Bâbü'r'ün *Hâtırat'*ını başka pek çok hâtıratı ayıran ve ona büyük değer veren özellik Bâbü'r'ün anlatımındaki içtenliğidir. Bâbü'r, değeri olan her şeyi, keskin bir göz ve anlayışla görüp kavramış ve tanımlamıştır. Bu tanımlama her ülkenin coğrafya ve iklimini, hayvan ve bitkilerini, anıtlarını ve güzelliklerini, orada yaşayan halkın usul ve göreneklerini, ölçü ve tartılarını, bütün özelliklerini yani özet olarak her anlatılmaya değer şeyini kapsamaktadır ve her şey çok anlaşılır ve açık anlatılmaktadır.

Bâbü'r, *Hâtırat'*ında gittiği yerlerde karşılaştığı kişilere, yerlere, bitkilere, hayvanlara verilmiş isimleri kendince yorumlayarak açıklama ihtiyacı hissetmiştir. O ismin neden ona verildiğine dair yorumlarda bulunmuştur. Bu kişisel yorumlar onun *Hâtırat'*ının samimiyeti ve doğallığı açısından son derece önem arz etmektedir. Çalışmamızda bazı kişi, yer, hayvan ve bitki isimlerinin Bâbü'r'e göre koyulma nedenleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bâbü'r, Bâbü'rname, Hâtırat, Vekâyi, isim

GİRİŞ

Bâbü'rün bir hükümdar olarak içtenlikle yazdığı bugün elimizde iki cilt halinde bulunan *Hâtırat*, diğer isimleriyle *Vekâyi* ya da *Bâbü'r-nâme* her açıdan incelenmesi gereken bir eserdir. Bâbü'r kendisine karşı olumsuz sayılabilecek şeyleri bile yazmaktan çekinmezken, övülmek için de bir şey uydurmamıştır. Bunu neredeyse bütün tarih eleştirmenleri kabul etmektedir.¹ Bâbü'r *Hâtırat*'ına, Fergana tahtına çıkmış olduğu 1494 yılında başlar. Kendisi 1530'da vefat etmiştir. Ancak bu devrenin bütününe ait *Hâtırat* ortada yoktur ve oldukça uzun ve önemli parçaları kayıptır.

Bâbü'r, *Hâtırat*'ında gittiği yerlerde karşılaştığı kişilere, yerlere, bitkilere, hayvanlara verilmiş isimleri kendince yorumlayarak açıklama ihtiyacı hissetmiştir. O ismin neden ona verildiğine dair yorumlarda bulunmuştur. Örneklerle açıklamak gerekirse, Bâbü'rün isimleri açıkladığı bölümlerin dört başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür:

1. Bir Rivayete Dayandırdığı İsimler:

Bâbü'rname'de üç yer isminin anlamı açıklanırken bir rivayetten bahsedildiği görülmektedir. Bunlar; *Ha-Derviş Çölü*, *Teke-Segritgü* ve *Mescîd-i Laklaka*'dır. Bâbü'r eserinde bu üç yerden şöyle bahseder:

"Hocend ile Kend-Badem arasında *Ha-Derviş* adlı bir çöl vardır. Bu çöl hep rüzgârlıdır ve kasırgalar olur. Çölün şarkında bulunan Merginan ile garbında olan Hocend'e buradan dâima rüzgârlar gelir. Rivâyete göre, birkaç derviş bu çölde kasırgaya tutulmuşlar ve birbirlerini bulamadan, "ha derviş, ha derviş!" diyerek, ölmüşlerdir. O zamandan beri bu çöle *Ha-Derviş* diyorlarmış."²

"... *Teke-Segritgü* adlı yerde yaptığı muharebedir. Bu nehir dağ eteğinde gayet dardır; rivâyete göre, buradan teke atlamış ve bu isim bunun için verilmiştir."³

Semer kand kalesinin içinde *Mescîd-i Laklaka* denilen eski bir bina vardır. Bunun ortasında, yere ayak ile vurulunca "laklak" diye bir ses gelir. Bu garip bir şeydir ve bunun sırrını hiç kimse bilmez."⁴

¹ Gazi Zahirüddin Babur, *Vekayi-Babur'un Hâtıratı*, Çev: Arat, Reşit Rahmeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi; Ankara, 1987, C:I, s: 6

² Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 4

³ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 7

⁴ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 49

2. Kelime Manasına Göre Seçildiğini Düşündüğü İsimler:

Bâbürnâme'de geçen isimlerin çoğu, kelime manasına göre adlandırılmış ve Bâbür de bunları açıklamayı uygun görmüştür. Bu isimler bazen bir mekânın bulunduğu ortama ya da o mekânın yapılış özelliklerine göre değişirken; bazı isimler ise bir kişinin mesleğine, bir hayvanın veya bitkinin taşıdığı özelliklerine bakılarak konulmuştur. Bunun yanında başka bir dildeki karşılığının da isim olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bâbür'ün yorumlarını şöyle sıralayabiliriz:

“Kâsân, Ahsi'nin şimâlinde ve oldukça küçük bir kasabadır. Endican suyu Uş'tan geldiği gibi, Ahsi suyu da, Kâsân'dan gelir. İyi ve havadar bir yerdir. Eğlenceli bahçeleri vardır ve bunların hepsi dere kenarında olduğu için, “önü süslü elbise” (*postin-i piş berre*) derler.”⁵

“Alça Han adı ile şöhret kazanan Sultan Ahmet Han, Sultan Mahmut Han'dan küçüktü. Alça adının verilmesine sebep şudur: Kalmak ve Moğul dilinde 'öldüren'e *alaçı* derler. Kalmakları birkaç defa mağlup edip, birçok adamlarını kestiği için, *alaçı* demişler; çok kullanma neticesinde, *alça* olmuştur.”⁶

“Kanber Ali, Moğul ve Ahtaçılardan idi. Babası vilayete girip birkaç defa kasaplık yaptığı için, *Kanber Ali Sellâh* derlerdi.”⁷

“Karşı vilâyeti, buna Nesef ve Nahşeb de derler. Karşı Moğulca bir kelimedir. Mezara Moğul dilinde “karşı” derler. Galiba bu isim buraya Cengiz Han istilâsından sonra verilmiştir.”⁸

“Yalnız kıl-kuyruk dedikleri ve bağı-karaya benzer, bir kuş vardır ki, *Karşı* vilâyetinde pek çoktur. O nevahide buna *Murgak-i Karşı* derler.”⁹

“Han, yarama baktırmak için, *Ateke-Bahşı* adlı bir Moğul cerrahını göndermiş. Moğul iyi cerraha da *bahşı* der. Cerrahlıkta fevkalâde mâhirdi.”¹⁰

“Belh, Kunduz ve Bedehşan ile Kâbil arasında Hindukûş Dağı bulunmaktadır. Bu dağ üzerinden yedi yol aşar. Üç yol Pençhîr'dir. Biraz yukarıda Havâk (Cevâk) geçidi, ondan biraz aşağıda *Tûl* ve ondan daha aşağıda Bazarek geçitleri vardır. Bu üç geçitten en iyisi *Tûl* geçididir; fakat yolu bir parça daha uzundur. Galiba bu yüzden *Tûl* diyorlar. En doğru olanı Bazarek'tir. Tûl ve Bazarek Serâb'a iner. Bazarek geçidi *Pârendî* adlı köye indiği için, Serâb ahâlisi ona *Pârendî Geçidi* der. Biri de Pervân yoludur. Büyük geçit ile Pervân arasında yedi tane geçit bulunduğu için ona *Heft-Beçe* derler.”¹¹

⁵ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 4

⁶ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 11

⁷ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 15

⁸ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 52

⁹ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 52

¹⁰ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 115

¹¹ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 141

“... Çobanlar bazen sürülerini bu yol ve boğazdan indirdikleri için bu yola *Gûsfend-Liyâr* derlermiş. Afgan dilinde yola *liyâr* derler.”¹²

“... Bu şekilde karı tepip yol açarak, indiğimiz yerden üç-dört günde Zirîn geçidinin dibine, *Havâl-Kuti* denilen mağaraya geldik. O gün şiddetli bir tipi oldu. Herkes ölüm korkusu içindeydi. O tarafın ahalisi dağdaki mağara ve yarıklara *havâl* der.”¹³

“... Oradan kalkıp, Milvet’in geçitlerle dolu küçük dağlarından aşarak, *Dûn’a* geldik. Hindistan dilinde dereye *dûn* derlermiş. Hindistan’da bir akarsu bu *Dûn*’dadır.”¹⁴

“Hindistan ahalisi bu dağa, *Sevâ-lek-perpet* der. Hind dilinde *sevâ* “dörtte bir”, *lek* “yüz bin” ve *perpet* “dağ” demektir; yani dörtte bir ve yüz bin dağ ki, *yüz yirmi beş bin dağ* eder.”¹⁵

“Şark tarafındaki yanının burcunda *Hâtî-Pûl* vardır. File *hâtî*, kapıya da *pûl* derler. Bu kapının çıkışında bir fil, üzerine de iki filci yapmışlar, tamamen fil gibidir; çok benzetmişler. Bu yüzden *Hâtî-Pûl* derler.”¹⁶

“*Semerkand* kadar güzel şehir dünyada az bulunur. Beşinci iklimdendir. Tülü 99, remz-i nücûmu 56 derece ve dakika, arzı 30 derece ve dakikadır. Şehri, *Semerkand*’dır. Vilayetine *Maveraünnehir* derler. Hiçbir düşman, şiddet ve üstünlük ile bunu ele geçiremediği için “*belde-i mahfuza*” derler. ... Moğul ve Türk ulusları *Semiz-Kend* derler.”¹⁷

“Kûhek tepesinin garp tarafındaki eteğinde Bağ-ı Meydan adlı bir bahçe ve bu bahçenin ortasında, *Çihil-Sütûn* dedikleri, büyük bir bina yaptırmıştır. İki katlı ve sütûnları tamamen taştan olan bu binanın dört köşesine dört tane, minareye benzer burç konulmuştur. ... Bu bahçede bir köşk daha yaptırmıştır. Duvarları tamamiyle çini olduğundan buna *Çinîhâne* derler. Bunları husûsi adam göndererek Çin’den getirtmiştir.”¹⁸

“*Köl-i Mogâk* çayırı, *Semerkand*’ın biraz şimâline doğru iki yığaç kadar garp tarafındadır. Bu da güzel bir çayırdır. Bu çayırın bir tarafında büyük bir göl bulunduğundan, buna *Köl-i Mogâk* çayırı derler.”¹⁹

¹² Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 160

¹³ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 213-214

¹⁴ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 295

¹⁵ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 309

¹⁶ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 388

¹⁷ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 46-47

¹⁸ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 49

¹⁹ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:I, s: 50

“(Kâbil) kalesi dağa bitişiktir. Kalenin cenûb-i garbîsinde biraz küçük bir dağ bulunmaktadır. Dağın başında *Şah Kâbil* bir saray yaptırdığı için bu dağa *Şâh-Kâbil* derler.”²⁰

“Bu köylerden biraz aşağıda ve ovoidan yukarıya doğru bir veya bir buçuk kürûh mesafede bulunan dağ eteğinde, *Hoca-Seyârân* dedikleri, bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmede ve bu çeşmenin etrafında üç nevi ağaç dikilmiştir. Çeşmenin ortasında birçok çınar ağaçları ve onların lâtif gölgesi vardır. Çeşmenin iki tarafında dağ eteğindeki tepelerde, birçok meşe ağacı vardır. Bu iki parça meşelikten başka Kâbil’in garp tarafındaki dağlarda hiçbir meşe ağacı bulunmaz. Çeşmenin önündeki ova tarafında kesif erguvan korusu bulunmaktadır. Bu vilâyette bundan başka hiçbir erguvan korusu yoktur. Bu üç cins ağacın üç azîzin kerâmeti olduğunu söylerler. *Seyârân* isminin verilmesinin sebebi de bu imiş.”²¹

“Bihre’den şimâle doğru yedi kürûh mesafede bir dağ vardır. Bu dağ, *Zafernâme* ve diğer bazı kitaplarda *Kûh-i Cûd* adı ile anılır. Bu adın verilmesinin sebebi mâlûm değildi, sonraları mâlûm oldu: Bu dağda, bir baba neslinden iki kısım halk vardır. Birine *Cûd*, diğerine *Cencûhe* derler. Bu dağdaki ve Nilâb ve Bihre arasındaki kabilelere, bunlar eskiden beri hüküm ve ferman yürütegelmışler. ... *Cûd* ve *Cencûhe*’nin her ikisi birkaç şubeye ayrılır. Bihre’nin yedi kürûh mesafesinde bulunan bu dağ -Kişmir dağlarından olan Hindikuş Dağı bu dağlara bitişiktir- ayrılarak, cenub-ı garbiye uzanmak suretiyle, *Dinkût*’un ayağında *Sind Nehri*’ne müntehi olur. Bu dağın yarısında *Cûd* ve yarısında da *Cencûhe* oturur. Bu dağa, *Cûd*’a nispetle, *Kûh-i Cûd* demişlerdir.”²²

“*Kergedan* (*Gürk*); bu da büyük bir hayvandır. Büyüklüğü, üç manda kadar vardır. O taraflarda meşhur olan bir söz vardır ki, *kergedan*, fili boynuzu ile kaldırmış. ... Bir avda *Maksud* adlı çehrenin atını, boynuzu ile bir mızrak boyu kadar attı. Bu yüzden *Maksud*’a *Gürk* lakâbı verildi.”²³

“*Kûteh-pây*; büyüklüğü ak-geyik kadardır. Bunun ön ve arka ayakları biraz kısadır ve bu yüzden, *kûteh-pây* derler.”²⁴

“*Murg-ı cengel*; karga ile saksığana benzeyen bir kuştur. Lemganat’ta buna *murg-ı cengel* (*cengelî*) derler. Baş ve göğsü kara, kanatları ve kuyruğu biraz kırmızı ve gözleri kıpkırmızıdır. Uçamadığı için, cengelden çıkmaz ve bu yüzden ona *murg-ı cengel* derler.”²⁵

“*Nilegâv* (*Mavi öküz*); yüksekliği at kadardır ve attan biraz incedir. Erkeği mavidir. Herhalde bu yüzden *nilegâv* diyorlar.”²⁶

²⁰ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 138

²¹ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 148

²² Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 250-251

²³ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 312-313

²⁴ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 313

²⁵ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 319

²⁶ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 313

3. Bazı İsimlerin Koyulma Nedenini Tahmin Ettiği Durumlar:

Bâbür, bazı isimlerin koyulma nedenlerini de kendi tahmin etmiştir. Bunun için ismin kelime manasını düşünme yoluna gittiği görülür. *Bâbür*, *Hatırât*'ında iki yer, bir bitki, bir de hayvan isminin koyulma nedenini şöyle yorumlamaktadır:

"*Kûh-i Sefid*, Nigenhâr'ın cenûbundadır. Bengiş ile Nigenhar'ı ayıran bu dağdır. ... Bu dağda kar hiçbir zaman eksik olmaz; belki de bu yüzden *Kûh-i Sefid* demişlerdir."²⁷

"Tümenlerden biri *Gûr-Bend* tümenidir. O vilâyetlerde geçide *bend* derler. *Gûr* tarafına bu geçitten gidilir. Herhalde bu sebepten ona *Gûr-Bend* demişlerdir."²⁸

"Enderâb, Host ve Bedehşanat dağları baştanbaşa arça ile kaplı, bol kaynaklı ve yumuşak tepeli dağlardır. Dağ, tepe ve derelerinin otu birbirinin aynıdır ve iyidir. Ekseriya *büteke otu* biter ve ata fevkalâde iyi gelir. Endicân vilâyetinde de bu ota *büteke otu* derler; fakat niçin öyle denildiği mâlûm değildi. Bu vilâyetlerde anlaşıldı ki, bu ot demet demet çıktığı için, *büteke otu* diyorlarmış."²⁹

"*Gele (keke) balık*; iki kulağının önünde iki kemik çıkmıştır; uzunluğu üç parmak kadardır. Yakalandığı zaman, bu kemikleri oynatır ve bundan güzel bir ses çıkar. Herhalde ona, bu sesi yüzünden, *gele* demişlerdir."³⁰

4. Halkın Telaffuzundan Dolayı Değiştiğine İnanıldığı İsimler:

Bâbür yerli halkın telaffuz biçiminin de isimlerin üzerindeki etkisini göstermek için; bazı isimlerin, nereden, nereye, nasıl geldiklerini anlatmaktadır. İki yer, bir kişi, bir de meyve ismini halkın telaffuzuyla nasıl değiştiğini şöyle göstermektedir:

"Hazret-i Nûh peygamberin babası Mehterlâm'ın kabri Alişeng tümenindedir. Bazı tarih kitaplarında *Mehterlâm*'e *Lemk* ve *Lemkân* da diyorlar. O ahâlinin bazen *kâf* yerine *gayın* telaffuz ettikleri müşahede edilmiştir. Belki bu yüzden bu vilâyete *Lemgan* demişlerdir."³¹

"Sûhan suyunun civarındaki kabilelerin hâkiminin adı *Melik Hest* idi. Asıl adı *Esed*'dir. Hindistanlılar böyle hareketleri bazen sâkin okurlar; *haber*'e *habr* dedikleri gibi, *Esed*'e de *Esd* demişler ve gitgide *Hest* olmuştur."³²

²⁷ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 143

²⁸ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 147

²⁹ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 152

³⁰ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 320

³¹ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 144

³² Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 250-251

“Keşmir’den geçince, bu dağda sonsuz il ve ulus, pergene ve vilayetler vardır. Bengâle ve hatta Hind Denizi sahiline kadar, bu dağda kesif halk kütlesi oturur. Hindistan ahalisi, bütün tahkik ve tetkike rağmen, bu kabileler hakkında kat’i mâlûmat veremediler. Yalnız bu dağ halkına *Kes* dediklerini söylediler. Hindistanlılar ş’yi s telaffuz ettiklerinden, dağda da en büyük şehir *Keşmir* olduğu ve *Keşmir*’den başka bu dağda diğer bir şehir de bilinmediği için, belki bu yüzden *Keşmir* demiş olabilirler, diye hatıra geldi.”³³

“*Portakal (nârenc)*; nârenc sözünün Arapçalaşmışa benzediğini daima düşünürdüm ve öyle imiş de. *Becûr* ve *Sevâd* ahalisi *nârence* hep *nâreng* der.”³⁴

Sonuç:

Babürnâme’nin öne çıkan en önemli özelliklerinden biri olan samimi anlatım yukarıda gösterdiğimiz örneklerle de pekişmiş olmaktadır. Bir hükümdârın kaleminden gezdiği yerlerdeki kişilere, yerlere, hayvan ve bitkilere dikkat etmesi ve onların isimleri hakkında fikir yürütmesi, yorum yapması eserin ne kadar doğal olduğunun bir başka kanıtıdır.

³³ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 309

³⁴ Arat, Reşit Rahmeti, a.g.e., C:II, s: 325